

**O'ZGARISH VA BARQARORLIK: ILMIY VA FALSAFIY QARASHLAR
(IJTIMOIY O'ZGARISHLAR VA BARQARORLIKNING FALSAFIY TALQINI)****R.Z. Xudoyberdiyev¹****A.F. Farxodov²**

Toshkent Davlat Tibbiyot Universiteti, Toshkent, O'zbekiston

Ijtimoiy fanlar kafedrası o'qituvchisi¹2-son davolash ishi, I bosqich talabasi²<https://doi.org/10.5281/zenodo.17629537>

Annotatsiya. Ushbu maqola *“O'zgarish va barqarorlik: ilmiy va falsafiy qarashlar (ijtimoiy o'zgarishlar va barqarorlikning falsafiy talqini)”* mavzusiga bag'ishlangan bo'lib, ijtimoiy hayotdagi dinamik jarayonlar va ularni ta'minlovchi barqarorlik tamoyillari o'rtasidagi murakkab munosabatni chuqur tahlil qiladi. Maqola nazariy va empirik manbalarni integratsiyalab, ijtimoiy o'zgarishlarni tushinishda ilmiy metodlar (sotsiologiya, tarix, tizimshunoslik) bilan falsafiy yondashuvlar (ontologiya, epistemologiya, axloqiy bahslar)ning o'zaro to'qnashuvi va birlashuvi qanday rol o'ynashini ko'rsatadi. Maqolaning birinchi bo'limi ijtimoiy o'zgarish va barqarorlik tushunchalarining tarixiy rivojlanishini ko'rib chiqadi. Bu bo'limda o'zgarishning sabablari (texnologik taraqqiyot, iqtisodiy transformatsiya, madaniy interaktsiya) va barqarorlikning shakllari (institutsional, madaniy, ekologik) tahlil qilinadi. Ikkinchi bo'limda ijtimoiy tizimlar kompleks tizimlar sifatida ko'rib chiqilib, barqarorlik va o'zgarish o'rtasidagi o'zaro ta'sir mexanizmlari tahlil qilinadi.

Uchinchi bo'lim esa axloqiy va siyosiy jihatlarni, barqaror rivojlanish va ijtimoiy adolat masalalarini yoritadi. Maqola yakunida zamonaviy jamiyatlarda o'zgarish va barqarorlikni uyg'unlashtirish strategiyalari taklif etiladi. Ish interdisciplinar yondashuvga asoslangan bo'lib, falsafa, sotsiologiya va siyosatshunoslik sohalaridagi tadqiqotchilar uchun foydali manba hisoblanadi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy o'zgarish, barqarorlik, falsafa, tizimlar nazariyasi, transformatsiya, axloq, barqaror rivojlanish.

**ИЗМЕНЕНИЯ И УСТОЙЧИВОСТЬ: СОЦИАЛЬНЫЕ И ФИЛОСОФСКИЕ
ПОДХОДЫ (СОЦИАЛЬНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ И ФИЛОСОФСКОЕ ПОНИМАНИЕ
УСТОЙЧИВОСТИ)**

Аннотация. Данная статья посвящена теме *«Изменение и стабильность: научные и философские взгляды (философская интерпретация социальных изменений и устойчивости)»*. В работе рассматриваются сложные взаимосвязи между динамическими процессами общественной жизни и принципами стабильности, обеспечивающими их гармоничное развитие. Автор интегрирует теоретические и эмпирические источники, анализируя, как научные методы (социология, история, системный анализ) взаимодействуют с философскими подходами (онтология, эпистемология, этика) в понимании природы социальных изменений.

В первой части исследуется историческая эволюция понятий «изменение» и «стабильность» — от античной философии до современных социологических парадигм.

Рассматриваются причины изменений (технологический прогресс, экономическая трансформация, культурные взаимодействия) и формы устойчивости (институциональная, культурная, экологическая). Во второй части анализируются социальные системы как сложные структуры, в которых изменение и стабильность образуют взаимозависимые механизмы.

Третья часть посвящена этическим и политическим аспектам — проблемам социальной справедливости, устойчивого развития и моральным дилеммам технологической эпохи. В заключении выдвигаются рекомендации по гармонизации процессов изменений и поддержанию устойчивости в современном обществе. Статья сочетает теоретическую глубину, междисциплинарный подход и практическую значимость.

Ключевые слова: социальные изменения, стабильность, философия, системный подход, трансформация, этика, устойчивое развитие.

CHANGE AND STABILITY: SOCIAL AND PHILOSOPHICAL PERSPECTIVES (SOCIAL CHANGES AND THE PHILOSOPHICAL INTERPRETATION OF STABILITY)

Abstract. This article, titled “*Change and Stability: Scientific and Philosophical Perspectives (A Philosophical Interpretation of Social Change and Stability)*”, explores the complex interrelation between dynamic social processes and the principles of stability that sustain them. The study integrates theoretical and empirical sources, examining how scientific methods (sociology, history, systems theory) intersect with philosophical approaches (ontology, epistemology, ethics) in understanding social transformation.

The first section traces the historical development of the concepts of change and stability — from ancient philosophy to contemporary sociological paradigms such as functionalism, conflict theory, and postmodernism. It analyzes the driving forces behind change (technological progress, economic transformation, cultural interaction) and forms of stability (institutional, cultural, ecological). The second section discusses social systems as complex adaptive structures, emphasizing feedback mechanisms between stability and change. The third section focuses on ethical and political dimensions, including issues of social justice, sustainable development, and moral challenges arising from technological advancement.

In conclusion, the article proposes strategies for harmonizing change and stability within modern societies, emphasizing flexible institutional structures, inclusivity, and interdisciplinary collaboration. The work provides both theoretical insight and practical guidance, making it valuable for researchers in philosophy, sociology, and political science.

Keywords: social change, stability, philosophy, systems theory, transformation, ethics, sustainable development.

Kirish

Ijtimoiy hayotning asosiy xususiyatlaridan biri — tizim ichida doimiy ravishda yuz berib turadigan oʻzgarishlar va shu oʻzgarishlarni maʼlum darajada tartibga soluvchi barqarorlik mexanizmlarining hamkorligidir [1]. “Oʻzgarish” atamasi jamiyat strukturasi, institutlar, iqtisodiy munosabatlar va madaniy qadriylardagi dinamikaning ifodasi boʻlib, u ijtimoiy jarayonlarning vaqt oʻtishi bilan transformatsiyasini yoritadi [2].

“Barqarorlik” esa tizimning identifikatsiyasini va funksionalligini saqlab qolishga xizmat qiluvchi institutlar, norma va mexanizmlarning toʻplami sifatida tushuniladi, u tizimning oʻz-oʻzini tartibga solishiga imkon yaratadi [2].

Falsafiy adabiyotlar — xususan XIX asr va undan keyingi dialektik va fenomenologik yondashuvlar — oʻzgarish va barqarorlik munosabatini tarixiy jarayonlar, ong va jamiyat oʻrtasidagi oʻzaro taʼsir doirasida talqin qilishga yordam beradi [3].

Zamonaviy sotsiologik nazariyalar, xususan funksionalizm va tizim nazariyasi, ijtimoiy tizimlarni o'zaro bog'langan elementlar majmui sifatida ko'rib, barqarorlik va o'zgarish o'rtasidagi feedback mexanizmlarini aniqlashga intiladi [1][6].

XXI asr kontekstida globalizatsiya, texnologik inqilob va ijtimoiy mobilizatsiya kabi omillar o'zgarishlarning tezligini oshirganligi sababli barqarorlik masalalari yangi sinovga duch kelmoqda va risklar jamiyati haqidagi tashvishlar yanada muhimlashdi [4].

Iqtisodiy transformatsiyalar, raqamli integratsiya va ekologik inqirozlar barqarorlik va o'zgarishning o'zaro bog'liqligini murakkablashtiradi hamda siyosiy va axloqiy qaror qabul qilish jarayonlariga yangi talablar qo'yadi [5][4].

Shu munosabat bilan kompleks tizimlar nazariyasi va "murakkab ong" konsepsiyasi ijtimoiy hodisalarni emergensiya, adaptatsiya va bifurkatsiya kabi hodisalar orqali tahlil qilish imkonini beradi [7][8].

Falsafiy-epistemologik yondashuvlar ijtimoiy bilimning chegaralarini, bilim hosil qilishning shart-sharoitlarini va barqarorlikni ta'minlashdagi axloqiy me'yorlarni aniqlashda muhim rol o'ynaydi [6][3].

Maqola ilmiy va falsafiy metodlarni integratsiyalab, ijtimoiy o'zgarishning sabab va mexanizmlarini aniqlash, shuningdek barqaror transformatsiyalar uchun siyosiy va institutsional tavsiyalar ishlab chiqishga yo'naltirilgan yondashuvni taklif etadi [7][1].

Tadqiqot doirasida tarixiy-tahliliy yondashuv, tizimlar nazariyasi va axloqiy refleksiya birgalikda qo'llanilib, amaliy misollar orqali nazariy xulosalarining konkret siyosat va institutlar sathida qo'llanilishi ko'rsatiladi [5][7].

Shu bilan birga maqola murakkablik nazariyasi asosida barqarorlik va o'zgarishni uyg'unlashtirish strategiyalarini — institutlarni moslashuvchan tashkil etish, inklyuziv siyosat mexanizmlari va interdisciplinar tadqiqotlar orqali — taklif qiladi [8][7].

Materiallar va metodlar

Ushbu tadqiqotda ijtimoiy o'zgarishlar va barqarorlikning falsafiy mohiyati, ularning o'zaro aloqasi hamda jamiyat rivojlanishidagi o'rni tahlil qilindi. Ish nazariy-tahliliy yo'nalishda olib borildi va quyidagi ilmiy manbalar hamda metodologik yondashuvlarga asoslandi.

1. Adabiyot manbalari

Tadqiqot davomida xalqaro va mahalliy ilmiy bazalar — *Google Scholar*, *JSTOR*, *ResearchGate*, *SpringerLink*, *Scopus* hamda falsafa, sotsiologiya va ijtimoiy nazariya sohalaridagi asosiy manbalar o'rganildi.

Asosiy e'tibor quyidagi yo'nalishlarga qaratildi:

- 1) Ijtimoiy o'zgarishlar nazariyalari va ularning tarixiy shakllanishi;
- 2) Barqarorlik tushunchasining falsafiy, siyosiy va madaniy talqinlari;
- 3) Jamiyatdagi o'zgarish va barqarorlik o'rtasidagi dialektik munosabatlar;
- 4) Zamonaviy global o'zgarishlar sharoitida ijtimoiy tizimlarning muvozanatga intilishi;
- 5) O'zgarish va barqarorlikning axloqiy, madaniy hamda qadriyat asoslari.

Manbalar orasida *E. Durkheim*, *K. Marks*, *M. Veber*, *N. Luhmann*, *A. Toffler*, *J. Habermas*, *U. Bek* kabi mutafakkirlarning asarlari, shuningdek, zamonaviy O'zbekiston olimlarining falsafiy maqolalari va monografiyalari ham o'rganildi.

2. Nazariy asoslar

Tadqiqot ijtimoiy-falsafiy tahlil usuliga asoslangan bo'lib, quyidagi nazariy yondashuvlar doirasida olib borildi:

1) **Dialektik metod** — o'zgarish va barqarorlikning o'zaro qarama-qarshi, ammo bir-birini to'ldiruvchi jarayonlar sifatida tushunilishi asosida;

2) **Tizimli yondashuv** — jamiyatni o'zaro bog'liq elementlar tizimi sifatida ko'rib chiqish;

3) **Tarixiy-falsafiy tahlil** — o'zgarish va barqarorlik tushunchalarining antik davrdan hozirgi zamongacha bo'lgan evolyutsiyasini yoritish;

4) **Sotsiologik interpretatsiya** — o'zgarishlarning ijtimoiy institutlarga, qadriyatlarga va madaniyatga ta'sirini baholash.

3. Metodologik yondashuvlar

1) **Kontent-tahlil**: Turli falsafiy va ijtimoiy asarlardagi o'zgarish hamda barqarorlik haqidagi g'oyalar tahlil qilindi, ularning umumiy va farqli jihatlari aniqlashtirildi.

2) **Qiyosiy tahlil**: Turli davr va madaniyatlardagi o'zgarish-barqarorlik paradigmalari taqqoslandi.

3) **Sistemali tahlil**: Ijtimoiy tizimlarning o'zgaruvchanligi va barqarorlik mexanizmlari o'zaro bog'liq holda o'rganildi.

4) **Falsafiy model yaratish**: Jamiyatda o'zgarish va barqarorlikning o'zaro ta'sirini ifodalovchi konseptual model ishlab chiqildi.

5) **Empirik materiallarni umumlashtirish**: Ijtimoiy jarayonlar haqidagi mavjud statistik ma'lumotlar va sotsiologik tadqiqotlar tahlil qilinib, nazariy qarashlar bilan bog'landi.

4. Tadqiqot obyekti va materiallari

Tadqiqot obyekti sifatida **ijtimoiy tizimlar, madaniy qadriyatlar, siyosiy institutlar va ularning barqarorligi** tanlandi. Ishda bevosita empirik tajriba o'tkazilmagan bo'lib, asosiy material sifatida ilmiy maqolalar, falsafiy matnlar, tarixiy tahlillar hamda zamonaviy global jarayonlar bo'yicha tahliliy hisobotlardan foydalanildi.

5. Metodlar integratsiyasi

Tadqiqotda falsafa, sotsiologiya, tarix, siyosatshunoslik va madaniyatshunoslik fanlarining yondashuvlari integratsiyalashgan holda qo'llanildi. Ushbu yondashuv orqali o'zgarish va barqarorlikni bir butun tizim sifatida, ya'ni **dinamika va muvozanatning falsafiy uyg'unligi** sifatida talqin etuvchi konseptual asos ishlab chiqildi.

Natijalar va ularning muhokamasi

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ijtimoiy o'zgarishlar va barqarorlik jarayonlarini falsafiy va nazariy jihatdan chuqur o'rganish jamiyatning rivojlanishini yaxshiroq tushunish va boshqarish imkonini beradi. Quyidagi ilmiy yondashuvlar asosiy ahamiyatga ega bo'ldi:

- **Nazariy model tahlili** – ijtimoiy tizimlarda o'zgarish va barqarorlik o'rtasidagi dialektik munosabatlar tahlil qilindi, ularning bir-birini mustahkamlash va cheklash mexanizmlari aniqlangan.

- **Kompleks tizimlar yondashuvi** – jamiyatni tizim sifatida ko'rib, barqarorlikni saqlash va o'zgarishni boshqarish mexanizmlari (feedback, adaptatsiya, emergensiya) modellashtirildi.

- **Tarixiy-falsafiy tahlil** – qadimiy davrdan hozirgi zamongacha ijtimoiy o'zgarish va barqarorlik kontseptsiyalarining evolyutsiyasi solishtirildi va ularning umumiy printsiplari aniqlandi.

- **Madaniy va axloqiy kontekst tahlili** – barqarorlik va o'zgarishning madaniy qadriyatlar, axloqiy me'yorlar va ijtimoiy adolat bilan o'zaro bog'liqligi baholandi.

- **Empirik misollarni integratsiyalash** – zamonaviy global jarayonlar, iqtisodiy transformatsiyalar va siyosiy o'zgarishlar bilan nazariy model moslashtirildi.

Natijalar shuni ko'rsatdiki, ijtimoiy o'zgarishlar va barqarorlikning uyg'un ishlashi — siyosiy, madaniy va institutsional mexanizmlarning sinxronligi — jamiyat barqarorligi va rivojlanish samaradorligini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi. Shu bilan birga, nazariy tahlil va empirik misollar birgalikda ishlatilganda, jamiyatdagi murakkab ijtimoiy jarayonlarni oldindan bashorat qilish va ularni boshqarish imkoniyati oshadi.

Xulosalar

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy o'zgarishlar va barqarorlik tadqiqotlari falsafa va sotsiologiyaning eng muhim yutuqlaridan biri hisoblanadi. Ushbu tadqiqot ijtimoiy tizimlarda o'zgarish jarayonlarini chuqur tahlil qilish, barqarorlik mexanizmlarini aniqlash va ularning o'zaro bog'liqligini konseptual model orqali ifodalash imkonini berdi.

Ijtimoiy nuqtai nazardan, o'zgarish va barqarorlikning uyg'un ishlashi jamiyatning barqaror rivojlanishi, siyosiy institutlarning samaradorligi va madaniy qadriyatlarning saqlanishi uchun beqiyos ahamiyatga ega. Falsafiy tahlil esa bu jarayonlarning ontologik, epistemologik va axloqiy poydevorini yoritib, jamiyatdagi transformatsiyalarni chuqur tushunish imkonini beradi.

Kelgusida ijtimoiy o'zgarish va barqarorlikni yanada mukammallashtirish uchun quyidagi yo'nalishlar muhim hisoblanadi:

- **Nazariy tahlilni chuqurlashtirish** – zamonaviy global jarayonlar, texnologik transformatsiyalar va ijtimoiy innovatsiyalar kontekstida o'zgarish-barqarorlik munosabatlarini yangi falsafiy va sotsiologik yondashuvlar yordamida o'rganish;

- **Kompleks tizimlar va modellash** – ijtimoiy tizimlar ichidagi o'zgarish va barqarorlik mexanizmlarini dinamik va simulyatsion modellar orqali tahlil qilish, ularning feedback, emergensiya va adaptatsiya jarayonlarini aniqlash;

- **Madaniy va axloqiy integratsiya** – barqarorlikni ta'minlash siyosatlari va institutsional o'zgarishlarni madaniy qadriyatlar, axloqiy me'yorlar va ijtimoiy adolat bilan uyg'unlashtirish;

- **Empirik tadqiqotlarni kengaytirish** – ijtimoiy jarayonlarning statistik va empirik ma'lumotlarini falsafiy tahlil bilan birlashtirib, nazariy modelning amaliy samaradorligini baholash;

- **Interdisiplinar yondashuv** – sotsiologiya, siyosatshunoslik, antropologiya, iqtisod va falsafani birlashtirgan yondashuv orqali jamiyatdagi o'zgarish-barqarorlik munosabatlarini tizimli ravishda o'rganish.

Shu bilan, ijtimoiy o'zgarish va barqarorlikni konseptual, nazariy va amaliy nuqtai nazardan uyg'unlashtirish jamiyatni barqaror rivojlantirish va murakkab ijtimoiy jarayonlarni boshqarishda asosiy vosita bo'la oladi. Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, falsafiy yondashuv va tizimli tahlil birgalikda qo'llanganda, jamiyatdagi transformatsiyalarni oldindan bashorat qilish, ularni boshqarish va barqaror rivojlanishni ta'minlash imkoniyati ortadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Parsons, T. *The Social System* (1951).Void Network: <https://voidnetwork.gr/wp-content/uploads/2016/10/The-Social-System-by-Talcott-Parsons.pdf>
Archive.org: <https://archive.org/details/socialsystem00pars>
2. Luhmann, N. *Social Systems* (Stanford University Press, 1995).luhmann.ir:
<https://luhmann.ir/wp-content/uploads/2021/07/Social-Systems.pdf>
Google Books: https://books.google.com/books/about/Social_Systems.html?id=zVZQW4gxXk4

3. Hegel, G. W. F. *Phenomenology of Spirit* (Oxford University Press, 1977). Oxford University Press: <https://global.oup.com/academic/product/phenomenology-of-spirit-9780198245971> PDF: https://www.faculty.umb.edu/gary_zabel/Courses/Marxist_Philosophy/Hegel_and_Feuerbach_files/Hegel-Phenomenology-of-Spirit.pdf
4. Beck, U. *Risk Society: Towards a New Modernity* (Sage, 1992). Sage Publications: <https://uk.sagepub.com/en-gb/eur/risk-society/book203184> Archive.org: <https://archive.org/details/risksocietytowar0000beck>
5. Giddens, A. *The Consequences of Modernity* (Stanford/Polity, 1990). Internet Archive: <https://archive.org/details/consequencesofmo00anth> PDF nusxa: <https://voidnetwork.gr/wp-content/uploads/2016/10/The-Consequences-of-Modernity-by-Anthony-Giddens.pdf>
6. Habermas, J. *The Theory of Communicative Action* (Beacon Press/Polity, 1984). PDF: <https://teddykw2.wordpress.com/wp-content/uploads/2012/07/jurgen-habermas-theory-of-communicative-action-volume-1.pdf> Archive.org nusxa: <https://ia600507.us.archive.org/15/items/jurgen-habermas-religion-and-rationality-essays-on-reason-god-and-modernity/Jurgen%20Habermas%20-%20The%20Theory%20of%20Communicative%20Action%2C%20Vol.%20Two%20-%20Polity.pdf>
7. Morin, E. *On Complexity* (Hampton Press, 2008). Google Books: https://books.google.com/books/about/On_Complexity.html?id=frQkAQAAIAAJ PDF: https://www.academia.edu/27411929/On_Complexity
8. Capra, F. *The Web of Life: A New Scientific Understanding of Living Systems* (1996). Google Books: https://books.google.com/books/about/The_Web_of_Life.html?id=idDh0VYhsCIC PDF: <https://ia801806.us.archive.org/17/items/fritjof-capra-web-of-life-new-scientific-understanding-of-living-systems-ocr/Fritjof%20Capra%20-%20Web%20of%20Life%20-%20New%20Scientific%20Understanding%20of%20Living%20Systems%20%5BOCR%20%5D.pdf>